

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยนำแนวคิดทฤษฎี และ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้มาประกอบการศึกษา

1. แนวคิดเรื่องทุน
2. แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องทุนในการจัดการเกี่ยวกับธุรกิจชุมชนในชนบท

ธุรกิจชุมชนเป็นกิจกรรมที่ดำเนินงานโดยกลุ่มองค์กรชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันของสมาชิกในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของปัญหาเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ ปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อมและปัญหาอื่น ๆ การดำเนินธุรกิจชุมชนทำให้ชุมชนสามารถตอบสนองในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นต่าง ๆ เหล่านี้ได้ โดยเป็นกิจกรรมที่สามารถทำให้เกิดทุนเงินเพื่อนำมาเป็นปัจจัยที่สำคัญของการแก้ปัญหาของชุมชน การดำเนินธุรกิจชุมชนเพื่อให้บริการลูกค้าวัตถุประสงค์ และตรงตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีทุนประเภทต่าง ๆ มารองรับเพื่อเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินงานของระบบเศรษฐกิจและธุรกิจชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถนำไปพัฒนาชุมชน โดยรวมให้เข้มแข็ง ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว., พ.ศ. 2541) ได้อธิบายและจัดประเภทของทุนที่ใช้ในการดำเนินงานของเศรษฐกิจชุมชนและธุรกิจชุมชน ดังนี้

1. ทุนที่ได้จากฐานทรัพยากรธรรมชาติซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งต่างๆ ทางกายภาพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ทั้งที่มีอยู่ในชุมชนบางอย่าง และมีอยู่นอกชุมชนบางอย่าง ในที่นี้ สกว. ให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น

1.1 ดิน ในที่นี้มีความหมายถึงที่ดินที่ใช้ประโยชน์ในรูปแบบของการเพาะปลูก การเป็นสถานที่ประกอบการทำกิจกรรม หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึงแร่ธาตุที่อยู่ในพื้นดิน และสัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในดิน และแบ่งการครอบครอง การจัดการในผลประโยชน์ ดังนี้

ก. พื้นดินที่เป็นของปัจเจกชน ส่วนตัว หรือส่วนบุคคล

ข. พื้นดินที่เป็นของส่วนรวมของสาธารณะประโยชน์ หรือเป็นของหน้าหมู่

(ภาคเหนือ) ที่มีนโยบายความหมายที่แตกต่างกันไป

ค. เป็นของรัฐ หรือเอกชนที่รัฐสัมประทานให้ในระยะเวลาหนึ่ง

เงื่อนไขในการใช้เป็นที่ชุมชน คือ เป็นฐานทรัพยากรที่ชุมชนร่วมกันในอำนาจในการจัดการได้ ถ้าเป็นพื้นดินของรัฐ รัฐจะต้องกระจายอำนาจในการจัดการลงสู่ในระดับท้องถิ่น โดยการออกกฎหมาย กฎบัญญัติมารองรับ

1.2 น้ำ ในที่นี้หมายถึง แหล่งน้ำที่ได้จากธรรมชาติ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่กักเก็บที่ธรรมชาติสร้างขึ้น หรือมนุษย์สร้างขึ้น เช่น ลำห้วย ลำเหมือง ลำคลอง แม่น้ำ หรือบ่อกักเก็บน้ำขนาดต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เขื่อน ฝาย เป็นต้น แหล่งน้ำที่เป็นทุนของชุมชนได้แก่ต้องมีเงื่อนไขว่าชุมชนต้องมีอำนาจในการจัดการกับแหล่งน้ำนั้นๆ ไม่จำเป็นว่าใครเป็นเจ้าของ (เพราะน้ำเป็นของไหลเป็นของสาธารณะ ไหลไปอยู่ชุมชนใดก็เป็นของชุมชนนั้น อยู่บ้าน ใครเป็นของบ้านนั้น อยู่ในมาใครเป็นเจ้าของคนนั้น) ดังนั้น ควรมีการจัดการร่วมกัน ในระดับต่างๆ ของพื้นที่ เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบชุมชน หรือพื้นที่ที่ใช้น้ำร่วมกัน

1.3 ป่า ในที่นี้หมายถึงป่าต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ในที่ต่างๆ ของชุมชน หรือบริเวณชุมชนนั้นๆ ที่สามารถส่งผลกระทบทางนิเวศวิทยาต่อชุมชนต่างๆ เพราะป่าเป็นแหล่งอาหารหลักของมนุษย์และสัตว์ ไม่ว่าจะเป็พืช น้ำ แร่ธาตุ แม้แต่สัตว์ หรือแมลงที่เป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตสามารถอธิบายได้ว่าป่าเป็นแหล่งกำเนิดของปัจจัย 4 ที่มนุษย์จำเป็นต้องใช้เบื้องต้น คือ เป็นที่อยู่อาศัยก่อนที่จะมาเป็นชุมชน เป็นแหล่งอาหารและน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นแหล่งยารักษาโรคที่ได้มาจากชีวภาพของป่า และเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ได้มาจากป่า เช่น หนังสัตว์ ใบพืชต่างๆ ป่าเป็นทุนชุมชนได้จะต้องมีเงื่อนไขว่า ชุมชนต้องมีอำนาจในการจัดการได้เช่นป่าชุมชน โดยที่ชุมชนสามารถจัดการแบ่งป่า โดยแบ่งพื้นที่ออกมาใช้สอยได้ดังนี้

ก. ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ โดยการนำทรัพยากรที่เกิดจากป่ามาใช้น้อยที่สุด นอกจาก น้ำ และระบบนิเวศทางอากาศและมีการใช้อย่างระมัดระวัง เช่น สมุนไพรที่เกิดขึ้น เฉพาะที่มีจำนวนจำกัด

ข. ป่าใช้สอย เป็นป่าที่สามารถนำทรัพยากรต่างๆ มาใช้ได้ในปริมาณที่ควบคุม เพื่อสามารถใช้ได้เป็นยาวชั่วลูก ชั่วหลาน ไม่ว่าจะเป็น สมุนไพรที่จัดอยู่ในรูปของชีวภาพ ไม้ หรือ พืชพันธุ์ไม้ที่ใช้เป็นอาหาร เป็นต้น

ค. ป่าที่เป็นพื้นที่เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ป่าประเภทนี้ค่อนข้างเป็นป่าเสื่อมโทรม ความเป็นป่ามีน้อยมาก ต้นไม้ส่วนมากเป็นต้นไม้ที่เกิดเร็ว โตเร็ว และบ่มพันธุ์เร็ว (ประมาณ 10 ปี) สามารถนำมาเพาะปลูกหมุนเวียนแบบหมุนเวียนพื้นที่ได้ ลักษณะเช่นนี้ ชุมชนสามารถจัดการ โดยชุมชนให้รัฐ หรือเอกชนทางธุรกิจสามารถเข้ามาสนับสนุนในปัจจัยต่างๆ ได้ไม่ว่าเป็นเงินทุน หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมในหลายๆ ด้าน

ทุนจากฐานทรัพยากรทั้ง 3 อย่างนี้ ส่วนมากมักเกิดขึ้นตามธรรมชาติ มีบางส่วน ที่มุนษย์นำมาจัดการเสริมสร้างขึ้นมา เช่น การปลูกป่า ขยายพันธุ์พืช เป็นต้น เพื่อความพอเพียงต่อ ความต้องการของมนุษย์ในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อกัน ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

2. ทุนภายใน เป็นทุนที่เกิดขึ้น หรือมีอยู่ภายในชุมชนนั้นๆ โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ทุนที่เป็นเงินตรา เป็นทุนที่ได้จากการระดมทุนจากกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ระดมเงินออมจากสมาชิก และการบริจาคเงินให้กับกองทุนชุมชนแบบต่างๆ เช่น กองทุนยา กองทุนข้าว กองทุนเด็กเล็ก หรือกองทุนผู้สูงอายุ เป็นต้น

ทุนเหล่านี้ เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของกลุ่มและองค์กรในชุมชนเป็นหลัก เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฅบปกิจ กลุ่มผู้นำ เป็นต้น

2.2 ทุนที่ไม่ใช่เงินตรา ส่วนมากเป็นทุนทางด้านสังคม หรือวัฒนธรรม ทุนทางด้าน สังคม หรือวัฒนธรรม มีความหมายในลักษณะเดียวกัน คือ เป็นทุนที่เกิดจากการรวมตัวของคนใน ชุมชนโดยมีวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวก่อให้เกิดการรวมตัวกัน ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมการอยู่ด้วยกัน การดำรงชีพ การช่วยเหลือกัน และการรวมกลุ่มกัน เป็นต้น รวมทั้งทุนที่ได้จากฐานทรัพยากร ธรรมชาติตามที่กล่าวมาแล้วในข้อ 1 ทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับคนที่มี ความสัมพันธ์กัน (เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตร่วมกันกับธรรมชาติ เอื้ออำนวยต่อความอยู่ รอดของคน) ในลักษณะการเกิดกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดกลุ่มตามธรรมชาติ เช่น กลุ่มตาม

สายเลือด เครือญาติ หรือเผ่าเดียวกัน กลุ่มที่เกิดขึ้นตามความต้องการในวัตถุประสงค์ต่างๆ ร่วมกัน เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มแรงงาน เป็นต้น
 ทูทางสังคม หรือทูทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทูที่เกิดขึ้นจากผลพวงทางสังคมและทาง วัฒนธรรม เช่น สถานประกอบการ (แหล่งผลิต) ในชุมชนหรือกิจกรรมในชุมชนทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา (สภาตำบล ศูนย์สาธิตการตลาด ศาลาหมู่บ้าน วัด โรงเรียน เป็นต้น) ถ้ามองในการจัดการทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นก็คือการที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ถือได้ว่า การพึ่งพาตนเองของชุมชนเป็นทูทางสังคมและวัฒนธรรมโดยรวม

2.3 ทูภายนอก เป็นทูจากภายนอกชุมชนที่หลั่งไหลเข้ามาช่วยเหลือเกื้อกูล สนับสนุน และส่งเสริมให้กับชุมชนที่ได้มาจากรัฐและองค์กรเอกชน (ทั้งที่เป็นองค์กรทางธุรกิจ และไม่เป็น องค์กรทางธุรกิจ) ทูที่ได้จะอยู่ใน 2 ลักษณะ คือ

ก. ทูที่เป็นเงินตรา แหล่งที่ได้มา คือ

- งบประมาณที่สนับสนุนจากรัฐ
- งบประมาณบริจาคจากองค์กร เอกชนหรือรับบริจาคจากบุคคล
- การเข้ามาซื้อหุ้นในกิจการของชุมชนจากภายนอก
- การขายผลผลิตของชุมชนล่วงหน้า
- การช่วยเหลือในส่วนของเงินกู้ ปลอดดอกเบี้ยหรือดอกเบี้ยต่ำทั้งระยะสั้น

และระยะยาว

ข. ทูที่ไม่เป็นเงินตรา แหล่งที่ได้มา คือ

- งบประมาณสนับสนุนด้านวัสดุ ครุภัณฑ์ สิ่งของต่างๆ รวมทั้งบุคลากรที่เป็นทั้งแรงงาน และสมอง ทั้งรัฐ และเอกชนให้มา เจือปนใจที่เกิดขึ้นจากการที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน และเอื้ออำนวยต่อกัน เช่น รัฐสามารถให้ชุมชนจัดการเองได้ ในขณะที่รัฐสามารถประหยัด งบประมาณในการจัดการได้มากกว่าที่รัฐเข้าไปจัดการเองทั้งหมด ชุมชนต้องสร้างความเชื่อถือต่อ แหล่งทุนต่างๆ ภายนอกชุมชน ในศักยภาพด้านต่างๆ เช่น คุณภาพสินค้า คุณภาพชีวิต ทั้งคนในและ ภายนอกชุมชน ความสามารถในการบริหารการจัดการ ความซื่อสัตย์สุจริตของคณะทำงาน เป็นต้น นั่น ก็คือ แหล่งทุนภายนอกได้สังเกตเห็นได้ว่าการลงทุนครั้งนี้มีความไม่มีความเสี่ยง หรือเสี่ยงน้อยที่สุด ในเกณฑ์ที่รับได้

นันทิยา หุตานุวัตร (2541) ได้อธิบายและจัดประเภทของทุนชุมชน แบ่งออกได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. ทุนทางสังคม หรือทุนทางวัฒนธรรม ทุนเหล่านี้เกิดจากวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่เอื้อโอกาสในการพบปะสนทนากันบ่อยๆ มีการปรึกษาหารือกัน และรวมกลุ่มกัน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน แก้ไขปัญหา ร่วมกัน ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และชุมชนให้ดีขึ้น ผลที่ได้คือ เกิดกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นในชุมชนร่วมด้วยการเกิดกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาหมู่บ้าน ในการก่อสร้างกองทุนขึ้น และขยายไปสู่กิจกรรมอื่นในรูปของเครือข่ายพื้นที่และเครือข่ายกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น หลักในการทำธุรกิจชุมชนในรูปแบบของกิจกรรมมีโรงสีข้าวรักษัวัฒนธรรมชาติตามมา

2. ทุนที่เป็นเงินตรา เกิดจากวัฒนธรรมชุมชนในการรวมกลุ่มกันทางสังคม เพื่อสร้างหลักในเรื่องของเงินตราของชุมชน เช่น การระดมเงินออมจากการสร้างกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น การขายหุ้นในการดำเนินธุรกิจโรงสีให้กับคนในชุมชน และผู้บริโภคนอกชุมชน การขายผลผลิตที่ได้จากโรงสีล่วงหน้าให้กับองค์กรมูลนิธิ เช่น การขายข้าวล่วงหน้าให้กับมูลนิธิเด็ก เป็นต้น ผลที่ขึ้นนี้มาจากความต้องการของผู้บริโภค และความเชื่อมั่นกิจกรรมโรงสีของชุมชนของแหล่งทุนจากภายนอก

3. ทุนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน คือ การที่ชุมชนมีพื้นที่ในการผลิตข้าวปริมาณที่เพียงพอมีแหล่งน้ำในการผลิตข้าวมากพอ และเหมาะสม มีพันธุ์ข้าวที่ดี มีแร่ธาตุในดิน ลักษณะอากาศ และภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อพันธุ์ข้าวที่ปลูก ชุมชนสามารถจัดการทุนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติได้ด้วยชุมชนเอง เราสามารถบอกได้ว่าฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นทุนชุมชนได้

ทุนชุมชนที่สรุปได้จาก พัทยา ว่องกุล : เศรษฐธรรม และอธิปไตยชุมชนไทย สรุปได้ว่าทุนชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ คือ

1. ทุนเงินตรา ได้จากกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียนที่เรียกว่า ธนาคารหมู่บ้าน ที่สะสมเงินไว้เป็นทุนสำรอง ประโยชน์ที่ได้จากดอกเบี้ยเพื่อนำไปพัฒนาให้ทุนขยายขึ้น และพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง และส่วนหนึ่งนำไปพัฒนาชุมชนในลักษณะรูปแบบต่างๆ

2. ทุนกิจการร้านค้า ได้จากสหกรณ์ร้านค้า ศูนย์สาธิตการตลาด กองทุนน้ำมันหมู่บ้าน จัดตั้งเป็นธนาคารหมู่บ้านหรือรวมกลุ่มกันเพื่อทำธุรกิจการค้าเอาดอกผลกำไร จากการค้ามาพัฒนา กลุ่มพัฒนาทุน และส่วนหนึ่งนำไปช่วยเหลือและพัฒนาชุมชน

3. ทุนแห่งชีวิต ได้จากกลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มปลูกผักสหกรณ์การเกษตร กลุ่มเลี้ยงไหม ธนาคารโคกระบือหรือกลุ่มเกษตรกรด้านต่างๆ ที่ชาวบ้านรวมตัวกัน เพื่อการผลิตและการจำหน่าย ผลผลิตทางการเกษตร นำรายได้ส่วนหนึ่งสะสมสำหรับการพัฒนากลุ่ม โดยให้สมาชิกกู้ยืมช่วยเหลือ ด้านสวัสดิการ ส่วนหนึ่งนำไปพัฒนาชุมชน และส่วนหนึ่งนำไปพัฒนาทุนให้ขยายขึ้น เติบโตขึ้น

4. ทุนแรงงานฝีมือ ได้จากกลุ่มปั้นหม้อ กลุ่มทอผ้า กลุ่มค้าเหล็ก กลุ่มทำเครื่องถม กลุ่ม แกะสลัก กลุ่มเหล่านี้ เป็นกลุ่มฝีมือแรงงาน ที่รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นมา รายได้ที่เกิดขึ้นมาส่วนหนึ่ง มาพัฒนากลุ่ม และส่วนหนึ่งมาสะสมทุนเพื่อให้สมาชิกใช้ประโยชน์ อาจขยายไปถึงการนำส่วนหนึ่ง ไปพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่างๆ

5. ทุนสวัสดิการชีวิต ได้จากกลุ่มฉาบปูน กองทุนยา ธนาคารชีวิต ธนาคารสุขภาพ กลุ่มสวัสดิการหมู่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มมีจุดหมายในการสะสมเงิน เพื่อเอาดอกเบียมาใช้ประโยชน์ ในการรักษาพยาบาล ช่วยเหลือสมาชิกในการเจ็บป่วย หรือเสียชีวิต แบ่งเบาความทุกข์ยาก โดยการแบ่งจากเงินดอกผลที่เป็นเงินสะสมไว้

6. ทุนรวมแรงงาน ได้จากกลุ่มลงแขก กลุ่มแชร์แรงงาน กลุ่มชอมมือ (ภาคใต้) กลุ่ม แรงงานรับจ้าง เป็นต้น เป็นธนาคารหมู่บ้านประเภทหนึ่ง เกิดจากชาวบ้านรวมตัวกัน โดยสมาชิก หมุนเปลี่ยนกันไปทำงาน ในเรือสวน ไร่นาของแต่ละคน แต่ละครอบครัว ผลที่ได้ คือ การไว้ แรงงานเพิ่มผลผลิตให้กันและกันและกันใช้ ทำให้สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการปลูกพืชที่ ต้องการให้ทันกับฤดูกาล

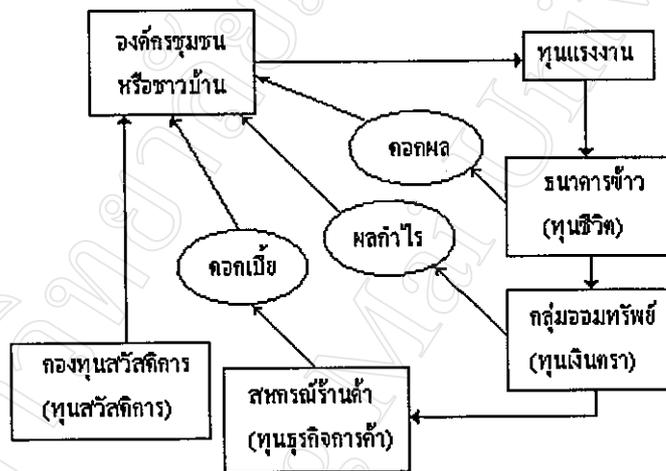
ทุนทั้ง 6 ทุนนี้ สมาชิกที่จะนำมาสร้างเครือข่ายขนาดย่อมได้ในชุมชนในการช่วยเหลือ เกื้อกูลกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน โดยจะเกิดขึ้นอยู่ในรูปของวงจรถุทุนที่จะกล่าวต่อไป ทุนอีกทุนหนึ่ง ที่ไม่รวมใน 6 ทุนนี้ และเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน นั้น คือ ทุนเอกชน

ทุนเอกชน หมายถึง ทุนที่ชาวบ้านแต่ละคน แต่ละครอบครัวมีแหล่งที่มาของรายได้หลายๆ อย่างๆ ที่เกิดขึ้นมาจากทุนทั้ง 6 ประเภทที่กล่าวมาข้างต้น เช่น มาจากพืช สัตว์ ที่เป็นทุนแห่งชีวิต มาจากแรงงานของตนและคนในครอบครัวที่เป็นทุนแรงงาน มาจากการทอผ้าที่เรียกว่า ทุนแรงงาน

ฝีมือ ทุนเหล่านี้จะเป็นทุนติดตัวของแต่ละคน แต่ละครอบครัว แต่ถ้านำมาสัมพันธ์กันในกระบวนการกลุ่มที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมแล้ว เราสามารถเรียกทุนเหล่านี้ว่า "ทุนชุมชน" ก็ว่าได้

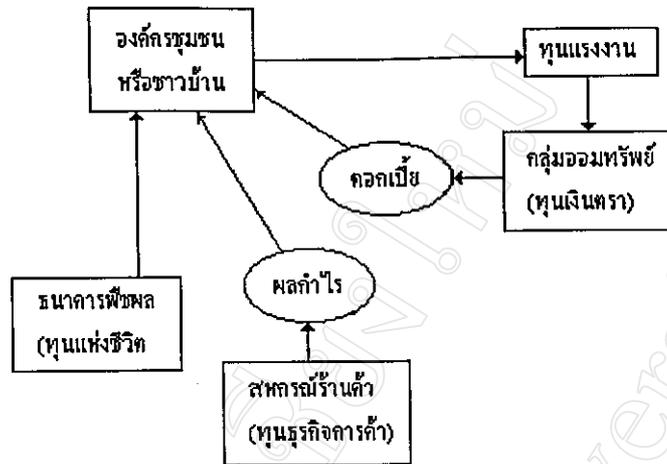
วงจรถุน

วงจรถุน หมายถึง การนำทุนทั้ง 6 ลักษณะมากำหนดกิจกรรมชั้นของชุมชนในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันออกไป นั่นก็คือแต่ละชุมชนสามารถสร้างทุนหรือเริ่มต้นทุนลักษณะใดลักษณะหนึ่งใน 6 ลักษณะนี้ได้ตามความพร้อมและความเหมาะสมของชุมชนและสามารถขยายกิจกรรมออกไปเป็นวงจรถุนในลักษณะอื่นต่อไป โดยมีจุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อชาวบ้านหรือองค์กรชุมชน ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

รูปที่ 1 วงจรถุน

วงจรถุนเริ่มมีกิจกรรม โดยการนำทุนแรงงานขยายไปยังธนาคารข้าว (นำดอกผลกลับผลกลับสู่ชุมชน) ขยายไปยังสหกรณ์ร้านค้า (ผลกำไรกลับสู่ชุมชน) ขยายไปยังกลุ่มออมทรัพย์ (ดอกเบี้ยกลับสู่ชุมชน) ที่เริ่มก่อตัวทุนแรง เพราะสภาพบริการสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขอื่น ๆ อำนวย ขณะที่เกิดกองทุนสวัสดิการขึ้นในเวลาที่เหมาะสมเช่นกัน

รูปที่ 2 วงจรทุน

แสดงถึงความสามารถหรือศักยภาพของชุมชนที่สามารถก่อตัวขึ้นในรูปกิจกรรมเริ่มแรกได้

3 กิจกรรม (ทุน) คือ

- 1) กลุ่มออมทรัพย์
- 2) ธนาคารพืชผล
- 3) สหกรณ์ร้านค้า

วงจรทุนทั้ง 2 แบบนี้เป็นตัวอย่างในการเกิดขึ้นของเงินทุนที่มีอยู่ในชุมชน และสามารถเกิดขึ้นได้อีกหลายลักษณะรูปแบบ โดยมีเงื่อนไขในการบริการของชุมชนแต่ละแห่ง จากแนวคิดเรื่องเงินทุนที่กล่าวมานั้นพออธิบายตามความเข้าใจได้ว่าทุนที่ใช้ในเศรษฐกิจชุมชนและธุรกิจชุมชน เราสามารถเรียกว่าหรือใช้คำว่า "ทุนชุมชน"

ทุนชุมชนที่สำคัญใหญ่จะมี 3 ประเภท คือ

1. ทุนที่ได้จากฐานทรัพยากรธรรมชาติ
2. ทุนที่ได้เป็นเงินตราหรือทุนที่ได้จากแปรรูปจากเงินตราเช่น อุปกรณ์ วัสดุต่างๆ
3. ทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคม (โดยความหมายของทุนทางวัฒนธรรมกับความหมายของทุนทางสังคมเป็นความหมายเดียวกัน คือ เป็นทุนที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือสังคมที่สามารถประสานทุนจากฐานทรัพยากรกับทุนเงินตราในการที่อธิบายให้เข้าใจได้)

ทุนทั้งสามประเภทถ้าเรานำมาสัมพันธ์กันแล้ว ทำให้เกิดทุนย่อยๆ ขึ้นตาม กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความหมายของแต่ละคน เป็นผู้กำหนดชื่อขึ้นมา เช่น ทุนภายนอก ทุนภายใน ทุนแรงงาน ทุนฝีมือแรงงาน ทุนสวัสดิการ ฯลฯ เป็นต้น ในการที่เราได้อธิบายทุนฐานทรัพยากรกับทุนเงินตรา ได้ั้นเรานำทุนทางวัฒนธรรมมาช่วยในการอธิบาย เพราะว่าทุนประเภทใดประเภทหนึ่งจะอยู่เดียวตายไม่ได้

1. ทุนจากฐานทรัพยากรเป็นทุนที่เกิดขึ้นและมีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ทุนจากฐานทรัพยากรทุกอย่างทุกประเภทไม่จำเป็นที่เป็นทุนของชุมชน โดยมีเงื่อนไขว่าทรัพยากรเหล่านั้นใครเป็นผู้จัดการ เช่น ป่าไม้ทั่วไปที่เป็นของรัฐ และรัฐเป็นผู้จัดการหรือรัฐให้สัมปทานกับเอกชน ถือได้ว่าทรัพยากรป่าไม้นั้นไม่ใช่ทุนของชุมชน แต่ว่าป่าไม้นั้นชุมชนสามารถเข้าถึงและเป็นผู้จัดการ เช่น ป่าชุมชนถือได้ว่าป่าเป็นทุนของชุมชน ยังรวมไปถึงทรัพยากรอื่นด้วย การที่ชุมชนสามารถจัดการได้ ชุมชนจะต้องมีวัฒนธรรมชุมชนหรือมีทุนทางวัฒนธรรมเข้ามาทำหน้าที่ในการนำทรัพยากรมาใช้เป็นทุน

2. ทุนที่เป็นเงินตราก็เช่นเดียวกันถ้าเงินตราเป็นของบุคคล เอกชนหรือครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง เราไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเงินทุนของชุมชน แต่ถ้ามีการรวมกลุ่มต่างๆ ของคนในชุมชนโดยความสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันเป็นมิตรที่ดีต่อกัน เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน เกิดการระดมกองทุนที่อยู่ในรูปแบบของการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมา เช่น กองทุนออมทรัพย์ กองทุนแรงงาน กองทุนสวัสดิการ กองทุนธุรกิจการค้า ผลที่ได้ออกมาเป็นตัวเงินในรูปแบบของผลกำไร ค่าจ้าง ดอกเบี้ยเหล่านี้ เราสามารถกล่าวได้ว่าเป็นทุนชุมชนที่เป็นทุนเงินตรา เป็นได้ว่าทั้งทุนจากฐานทรัพยากรและทุนเงินตรานั้นถูกก่อเกิดขึ้นจากทุนทางสังคมหรือทางวัฒนธรรมและคงอยู่ได้ด้วยทุนทางสังคมและทางวัฒนธรรมยังคงอยู่ นั่นก็คือ ความคงอยู่ของชุมชน ความเป็นชุมชนเข้มแข็งสรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนสามารถพึ่งตัวเองได้ เป็นทุนชุมชน

กลไกและเงื่อนไขของการนำทุนประเภทต่างๆ มาใช้

1. ทุนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือเกิดขึ้นเอง หรือมีอยู่แล้วมนุษย์นำมาใช้ตั้งแต่บรรพกาลมาแล้ว จากที่กล่าวว่าถ้าชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติเองได้ เราถึงกำหนดได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของทุนชุมชน โดยมีเงื่อนไขดังนี้

1.1 การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นทุนชุมชนนั้น ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชนิด ขึ้นอยู่กับระบบนิเวศน์ธรรมชาติทางภูมิศาสตร์ เป็นตัวกำหนดในแต่ละประเภท เช่น พื้นที่ป่าเขา เหมาะสำหรับปลูกข้าวไร่ พื้นที่ราบเหมาะสำหรับการปลูกข้าว แบบการทำนาดำ หรือพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมขังเหมาะสำหรับการปลูกข้าวเบาแบบนาหว่าน เป็นต้น พื้นที่ทางภาคเหนือเหมาะสำหรับปลูกไม้เมืองหนาว และพื้นที่ภาคใต้ เหมาะสำหรับการใช้ทรัพยากรทางทะเล และปลูกพืชที่ต้องการน้ำกร่อย เป็นต้น

1.2 พื้นที่ป่าบางพื้นที่ รัฐควรมีการจัดการในการรักษาป่าในรูปแบบใหม่ โดยการออกกฎหมายรองรับให้กับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ เป็นคนจัดการป่า ดูแลรักษาป่าและการกำหนดกฎระเบียบวิธีการใช้ป่าหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของป่า หรือสิ่งที่เกิดจากป่า เช่น ต้นไม้ พันธุ์ไม้ ชีวภาพต่างๆ หรือพื้นที่และสิ่งต่างๆที่เกิดจากป่า หรือแม้แต่แหล่งอาหารต่างๆ ที่เกิดจากป่า (ทุกแห่งชีวิต) โดยการผลักดัน และออกกฎหมาย ที่ให้อำนาจในการให้ชุมชนสามารถนำมาพัฒนาชุมชนได้โดยการนำ สิ่งเหล่านี้มาจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจหรือธุรกิจชุมชน โดยกระบวนการทางวัฒนธรรมที่เป็นทุนหลักเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ขึ้นในขณะที่เดียวกันก็ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมอีก ทั้งสามารถใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าจากทรัพยากรและช่วยส่งเสริมความคงอยู่ของทรัพยากรอย่างยั่งยืนอีกด้วย

2. ทุนที่เป็นเงินตราจะต้องเกิดขึ้นจากกลุ่มองค์กรชุมชน โดยการใช้งบประมาณทางสังคมและทางวัฒนธรรมเป็นหลัก หรือผลักดันให้เกิด ทั้งที่เป็นทุนเงินตราที่ได้จากภายนอกหรือภายในโดยที่

2.1 ทุนจากภายในเกิดจากการระดมจากกลุ่มองค์กรในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธุรกิจการค้า (ผลกำไรไปเป็นทุนเงินตรา) ความสัมพันธ์ของการเกิดขึ้นของกลุ่มที่มาจากแนวทางทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรมโดยมีเงื่อนไข

2.1.1 ทุนเงินตราที่เกิดจากภายในได้ คนในชุมชนจะต้องมีความตระหนักในปัญหา ร่วมกัน มีความจริงใจในการร่วมกันแก้ปัญหา มีการเข้ากลุ่มกันที่เหนียวแน่น ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้านกันที่มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน สามัคคีกัน เหล่านี้เมื่อคุณสมบัติหรือปัจจัยในการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ดี สิ่งเหล่านี้มาจากทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคม

2.1.2 ทุนเงินตราจากภายนอกที่ได้จากรัฐและองค์กรเอกชน องค์กรธุรกิจ หรือมูลนิธิต่างๆ ในรูปของความช่วยเหลือ ร่วมมือสนับสนุน การบริจาค ปลูกดอกเบญจ หรือ

ดอกเบี้ยยต่ำเหล่านี้ เราถือว่าเกิดจากวัฒนธรรมชุมชนร่วมกันระหว่างชุมชนกับภายนอกชุมชน โดยการยอมรับซึ่งกันและกัน

2.2 เงินตราจากภายนอกที่สามารถนำเข้ามาได้นั้น ชุมชนต้องสร้างความเชื่อคือ สร้างความเชื่อมั่น ต่อองค์กรภายนอก และรัฐเพื่อทำให้มองเห็นว่าทุนที่ให้กับชุมชนนั้นมีการเสี่ยง น้อยที่สุด โดยมองจากความเข้มแข็งของชุมชน และรัฐควรรอกกฎหมายที่มีผลดีต่อชุมชน

2.3 ทุนที่ได้จากภายนอก ทั้งที่เป็นที่มาจากรัฐ องค์กรเอกชน องค์กรธุรกิจ โดยมากสถาบันเหล่านี้ต้องมีความเชื่อมั่นต่อองค์กรชุมชนโดยไม่ให้กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่มักให้กับ องค์กร กลุ่มที่มีความสามารถจัดการ มีความเข้มแข็งสามารถนำทุนที่ได้ไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์ และสร้างความเข้มแข็งของทุนได้มากขึ้น (ความเติบโตของทุนไม่ว่าในรูปเงินตราหรือสิ่งของหรือ กิจกรรมที่ต่อเนื่อง) ในส่วนของรัฐควรผลักดันในเรื่องของกฎหมาย กฎระเบียบที่เอื้อต่อการ ดำเนินงานของชุมชนเช่น ปลอดภาษี ปลอดดอกเบี้ย ให้ทุนระยะยาว และสนับสนุนในการให้ได้รับ เงิน โดยประสานกับองค์กรหรือมูลนิธิทั้งในประเทศและนอกประเทศ เพื่อนำไปเสริมทุนภายใน ชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สรุปได้ว่า ทุนชุมชนเกิดขึ้นได้ทั้งจากภายนอกชุมชนและได้จากภายในชุมชน โดยมีทุนทาง วัฒนธรรมชุมชน เป็นตัวสำคัญในการจัดการให้ได้มาของทุนจากฐานทรัพยากรและทุนที่เป็นเงินตรา (ดังแสดงในตาราง 1 และ 2)

ตาราง 1 แสดงรูปแบบ และชนิดต่างๆของทุนภายใน

ประเภททุน	ลักษณะ /รูปแบบ	ทุนย่อย	คณะทำงาน
ทุนทางวัฒนธรรม	การรวมกลุ่มชุมชน - การเป็นองค์กรชุมชน - ความเป็นชุมชน	วัฒนธรรมชุมชน	- กรรมการชุมชน - ผู้นำกลุ่มต่างๆ - ชาวบ้าน - บุคลากรของรัฐที่ทำงานในชุมชน

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภททุน	ลักษณะ/รูปแบบ	ทุนย่อย	คณะทำงาน
ทุนเงินตรา	ออมทรัพย์โดย - กลุ่มออมทรัพย์ - สหกรณ์ออมทรัพย์ - สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน - ธนาคาร (เงิน) หมูบ้าน ทำธุรกิจการค้า - สหกรณ์ร้านค้า - ศูนย์สาธิตตลาด - กองทุนน้ำมันหมูบ้าน ช่วยเหลือสมาชิกด้านสุขภาพและการเสียชีวิต กลุ่มฌาปนกิจ - กองทุนยา - ธนาคารสุขภาพ - สวัสดิการชีวิต - ธนาคารชีวิต	ทุนเงินตรา ทุนธุรกิจการค้า ทุนสวัสดิการ	สมาชิกกลุ่ม - สมาชิกชุมชน
ทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติ	การผลิต ขายผลิตผล - กลุ่มเลี้ยงปลา - กลุ่มปลูกผัก - สหกรณ์การเกษตร - กลุ่มเลี้ยงไหม - ธนาคารข้าว พืชผล - ชมรมประมงรายย่อย	ทุนแห่งชีวิต	

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเภททุน	ลักษณะ/รูปแบบ	ทุนย่อย	คณะกรรมการ
ทุนทางวัฒนธรรม	- ธนาคารโค กระบือ การผลิตหัตถกรรม - กลุ่มปั้นหม้อ - กลุ่มจักรสาน - กลุ่มทอผ้า - กลุ่มตีเหล็ก - กลุ่มช่างไม้ ช่วยเหลือในด้านแรงงาน - กลุ่มลงแขก - กลุ่มแชร์แรงงาน - กลุ่มแรงงานรับจ้าง	ทุนแรงงานฝีมือ ทุนรวมแรงงาน	สมาชิกกลุ่ม

ตาราง 2 แสดงรูปแบบ และชนิดต่างๆ ของทุนภายนอก

ประเภททุน	ลักษณะ/รูปแบบ	ทุนย่อย	คณะทำงาน
ทุนทางวัฒนธรรม	การขยายกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชนไป มีความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน ตั้งแต่ระดับชาวบ้าน ชมรมจนถึงระดับภาคในลักษณะของการ สร้างเครือข่ายและการร่วมมือใน ลักษณะของไตรภาคี (ชุมชน- องค์กร เอกชนทางธุรกิจ และ	ทุนวัฒนธรรม	คณะกรรมการกลุ่มองค์กร ชุมชน รัฐองค์กร เอกชน
ทุนเงินตรา	ไม่ใช่ธุรกิจ)-รัฐ ผลที่ได้ตาม มาคือ 1. การระดมทุนเงินตราใน ลักษณะกิจกรรมต่างๆ - การช่วยเหลือค้ำ งบประมาณจากรัฐ- เอกชน - การบริจาคในรูปแบบของ เงิน - การกู้เงินปลอดดอกเบี้ย หรือดอกเบี้ยต่ำ - การเข้ามีชื่อหุ้นในการ ลงทุนกิจการ - การขายผลผลิตล่วงหน้า	ทุนเงินตรา	รัฐ เอกชน ชุมชน เครือข่าย

ตาราง 2 (ต่อ)

ประเภททุน	ลักษณะ/รูปแบบ	ทุนย่อย	คณะทำงาน
ทุนฐานทรัพยากร	2. การระดมพลังความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม เข้ามาพัฒนาด้วยความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน - การเข้ามาช่วยเหลือโดยการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมสมัยใหม่ - การเข้ามาสนับสนุนทางด้านวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ - การเข้ามาให้ความรู้ทักษะสมัยใหม่ในเชิงวิชาการในลักษณะการให้ทางเลือกอย่างหลากหลาย	ทุนวัฒนธรรมใหม่ (ภูมิปัญญาทางวิชาการสมัยใหม่) - ทุนไม่เป็นเงินตราในรูปแบบต่างๆ - ทุนแรงงาน	องค์กรชุมชน รัฐ องค์กรเอกชน องค์กรธุรกิจ
	3. การนำเข้าของฐานทรัพยากรจากชุมชนอื่น (ภายนอก) เข้ามาเป็นฐาน (ทุน) ในการผลิตบริโภค และการจัดการ - แร่ธาตุตามธรรมชาติ	- ทุนไม่เป็นตัวเงิน - ทุนทรัพยากร	องค์กรชุมชน รัฐ องค์กรธุรกิจ

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ประเภททุน	ลักษณะ/รูปแบบ	ทุนย่อย	คณะทำงาน
	- ผลผลิตที่ได้จากป่า ระบบนิเวศน้ำใกล้เคียงที่มี ผลกระทบต่อชุมชน เช่น น้ำ อากาศ ที่มาจากป่า ชุมชนที่ เดียวกันหรือสัมพันธ์กัน เป็น ต้นทุนวัฒนธรรม		

จะเห็นได้ว่าทุนที่ได้จากภายนอกจะเป็นทั้งทุนที่มาจาก 3 ลักษณะคือ

1. ทุนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ
2. ทุนเงินตรา
3. ทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นตัวเคลื่อนไหวในการได้มาของทุนจากฐาน

ทรัพยากรธรรมชาติ และทุนเงินตรา

ต้นทุนการผลิต

ต้นทุนการผลิต หมายถึง การทำทุนทั้ง 3 ลักษณะคือ

1. ทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรม
2. ทุนที่เป็นเงินตรา
3. ทุนที่ได้จากฐานทรัพยากรธรรมชาติ มาจัดสรรเพื่อใช้เป็นต้นทุนในการผลิต หรือ

ดำเนินกิจกรรมแบ่งต้นทุนออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 3.1 ต้นทุนที่คงที่
- 3.2 ต้นทุนที่ไม่คงที่

1. ต้นทุนที่คงที่ เป็นต้นทุนนี้ได้จากการซื้อเครื่องมืออุปกรณ์ ในการทำกิจกรรม (ได้มาจากทุนเงินตรา) เช่น

- เครื่องสี
- อาคารโรงเรือน
- ฉางข้าว
- ยานพาหนะ
- เครื่องเก็บเกี่ยว
- เครื่องนวดข้าว

โดยใช้ทุนเงินตราที่ได้ทั้งจากภายนอก และภายในนำมาซื้อบ้างบางอย่าง และบางอย่างได้รับจากทุนภายนอกที่ให้การสนับสนุน

2. ต้นทุนผันแปรเป็นต้นทุนที่มาจากวัตถุดิบและแรงงานที่เคลื่อนไหวอยู่เสมอ เช่น วัตถุดิบ (ข้าว) ซื้อจากสมาชิกที่สูงกว่า ราคาตลาด ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการ เช่น การใช้แรงงานคนในพื้นที่แทนการใช้เครื่องจักร เนื่องจากแรงงานคนมีราคาแพงกว่า คือ การสร้างงานในชุมชนให้เกิดขึ้นเพื่อให้ได้ผลในด้านสังคมและ เศรษฐกิจในชุมชน

การดำเนินงานในเรื่องของระบบเศรษฐกิจและธุรกิจทุกประเภททุกระดับได้นั้น ทุนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจและธุรกิจเหล่านั้นเกิดขึ้นได้ ในขณะที่เกี่ยวกับการผลิตและการตลาดก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจและธุรกิจประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เช่นกัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในเรื่องของเศรษฐกิจและธุรกิจนั้น สิ่งที่เป็นตัวแปรหลักมี 3 อย่างด้วยกัน คือ

1. ในเรื่องของทุน
2. ในเรื่องของการผลิต
3. ในเรื่องของการตลาด

ทั้ง 3 เรื่องนี้จะมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีและเป็นตัวแปรที่สำคัญซึ่งกันและกันในการดำเนินงาน เช่น ถ้าความต้องการของตลาดมีมากทำให้กำลังการผลิตสูงขึ้น ขณะเดียวกันทุนที่ใช้ในการผลิตก็จะสูงขึ้นไปด้วยเช่นกัน

ทุนในระบบเศรษฐศาสตร์นั้น สมัยก่อนที่นักเศรษฐศาสตร์เชื่อว่า ทุน เป็นสิ่งสำคัญในการลงทุนที่อยู่ในรูปของ เงินตรา ทอง หรือทรัพย์สินที่มีค่า เป็นสำคัญ เช่น ที่ดิน โรงงาน แร่งงาน น้ำมัน และทรัพย์สินอื่นๆ ที่อยู่ในรูปของกายภาพ เท่านั้นต่อมาภายหลังมีผู้ค้นพบว่า ทุนไม่เป็นเพียงทรัพย์สิน หรือเงินตราเท่านั้น ยังมีทุนอีกประเภทหนึ่งที่มนุษย์เรามองข้ามไปเป็นทุนที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับสังคมมนุษย์ นั่นก็คือ ทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคม ที่อยู่ในรูปแบบของความสัมพันธ์ของคนในสังคมสรุปได้ว่า ทุนในระบบทางเศรษฐกิจและธุรกิจนั้นจะมีประเภทของทุนอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ทุนที่เป็นเงินตรา
 2. ทุนที่เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ
 3. ทุนทางสังคม หรือทุนทางวัฒนธรรม
- ทุนทั้ง 3 ประเภทนี้จะกล่าวละเอียดในบทต่อไป

ทุนที่ยังสามารถแบ่งตามลักษณะที่มา หรือแหล่งที่นำมาใช้เป็นทุนได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ทุนที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เราเรียกว่า ทุนภายใน
 2. ทุนที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน แต่เรานำเข้ามาใช้ในชุมชน เราเรียกว่า ทุนภายนอก
- หรือแบ่งตามในรูปของเงินตรา และที่ไม่เป็นเงินตราก็สามารถที่จะแบ่งได้เช่นกัน จะเห็นได้ว่า ทุนที่มีปรากฏอยู่นั้นสามารถแบ่งได้หลายลักษณะ เช่น แบ่งเป็นประเภทของทุน ชนิดของทุนตามแหล่งที่มาของทุน และแบ่งตามมูลค่าที่เป็นตัวเงิน และไม่เป็นตัวเงิน เราสามารถนำทุนทุกลักษณะมาจัดระบบ เพื่อทำความเข้าใจว่า ทุนโดยภาพรวมแล้ว มีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง ก่อนอื่นผู้วิจัยขอเริ่มต้นของแหล่งที่มาของทุน เพื่อทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของทุนในลักษณะต่างๆ ได้ค่อนข้างชัดเจนทุน ถ้าเราแบ่งตามแหล่งที่มา เราสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะของแหล่งที่มา คือ

1. ทุนภายใน เป็นทุนทุกชนิดที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และสามารถนำมาใช้กับระบบเศรษฐกิจได้
2. ทุนภายนอก เป็นทุนทุกชนิดเช่นกัน ที่ชุมชนนำจากภายนอกชุมชน เข้ามาใช้กับระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนได้เช่นกัน

1. ทุนภายใน เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว โดยที่คนในชุมชนหรือองค์กรชุมชน สามารถจัดการและนำมาใช้ในระบบเศรษฐกิจต่างๆ ของชุมชนได้ สามารถแบ่งประเภทได้ 3 ประเภท คือ

1.1 ทุนที่เป็นเงินตรา คือ ทุนที่อยู่ในรูปของเงินตรา โดยใช้เงินตราเป็นตัวกลางในการดำเนินงานต่างๆ การได้มาของเงินตราขึ้นอยู่กับการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนภายในชุมชน

1.2 ทุนที่ไม่เป็นเงินตรา คือ ทุนที่อยู่ในรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่ใช่เงินตรา สามารถจัดประเภทได้ดังนี้

1.2.1 ทุนที่ได้จากฐานทรัพยากรธรรมชาติ มีคนหรือ องค์กรชุมชน สามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยในการลงทุนทางเศรษฐกิจได้ เช่น

- ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์
- น้ำที่ใช้ในการบริโภค เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์
- ป่า ที่เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำ และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหาอาหาร ของคนและสัตว์ และแหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต เป็นต้น

1.2.2 ทุนทางสังคม หรือทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นทุนที่เกิดจากวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ตั้งแต่ในระดับของปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน โดยมีความหมายของชุมชน คือ การรวมกลุ่มของคน โดยมี

- วัฒนธรรมร่วมกัน
- เป้าหมายระยะยาวร่วมกัน
- การทำกิจกรรมร่วมกัน
- ความต่อเนื่องของกิจกรรม
- ผลประโยชน์ร่วมกัน
- การติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง

ทั้งหมดนี้ต้องเริ่มที่ปัจเจกชน ขยายไปสู่ระดับชุมชน โดยมีคุณสมบัติที่ดีทั้งของผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชน เช่น

- มีความรู้ ความชำนาญในเรื่องของภูมิปัญญาที่แตกต่างกัน มีอย่างหลากหลาย
- มีความรับผิดชอบต่อตนเอง/ส่วนรวม
- มีความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

- มีความเป็นธรรมชาติ
- รักใคร่ สนิทสนมกัน สามัคคีกันในกลุ่ม
- มีเหตุ มีผลต่อกัน
- มีความซื่อสัตย์ต่อกัน (กาย วาจา ใจ)
- มีการใฝ่รู้ตลอดเวลา ต่อการเรียนรู้เสมอ
- มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ของคนในกลุ่ม แบบมีส่วนร่วม

ฯลฯ

เหล่านี้จะเป็นทุนทางด้านสังคม หรือทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่ม โดยจัดอยู่เป็นทุนภายในกลุ่ม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่เกิดจากทุนวัฒนธรรม หรือทุนทางสังคม เช่น ทุนฝีมือแรงงาน ทุนสวัสดิการชีวิต ทุนรวมแรงงาน เป็นต้น

2. ทุนภายนอก เป็นทุนที่ระดมจากภายนอกกลุ่ม เพื่อนำมาใช้เป็นฐานในเรื่องระบบเศรษฐกิจของกลุ่มในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ทุนที่เป็นเงินตรา คือ ทุนที่อยู่ในรูปของตัวเงิน เพื่อใช้เป็นตัวกลางในการดำเนินงานต่างๆ เช่น

- ค่าจ้างแรงงาน หรือค่าตอบแทน
 - ค่าวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ
 - ค่าเช่าต่างๆ
 - ค่าซื้อสังหาริมทรัพย์ ที่ดิน อาคาร เป็นต้น
 - ค่าดำเนินการในการจัดการบริหารกิจการ หรือกลุ่มขององค์กร
- ทุนลักษณะนี้จะได้มาจากแหล่งเงินทุนในที่ต่าง ๆ คือ

2.1.1 ได้จากรัฐในรูปแบบของ

- งบประมาณที่จัดสรรให้
- เงินอุดหนุน
- เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ หรือปลอดดอกเบี้ย
- เงินยืม เป็นต้น

2.1.2 ได้จากองค์กรเอกชน ทั้งทางด้านองค์กรทางธุรกิจ องค์กรการกุศล หรือองค์กรนอกภาครัฐ ในรูปของ

- เงินอุดหนุนช่วยเหลือ
- เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ
- เงินยืม
- เงินร่วมลงทุน โดยการซื้อหุ้นของกิจการชุมชน
- เงินที่ได้จากขายผลผลิตล่วงหน้า
- เงินที่ขายผลผลิตเป็นเงินสด (เพื่อนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการสะสมทุน)
- เงินบริจาคสมทบต่างๆ

2.1.3 ได้จากสมาชิก หรือผู้บริโภคนอกชุมชนในรูปแบบของ

- การซื้อหุ้นในกิจการของชุมชน
- การซื้อผลผลิตที่เป็นเงินสด (นำกำไรส่วนหนึ่งมาสะสมทุน)

2.2 ทุนที่ไม่เป็นเงินตรา คือ ทุนที่อยู่ในรูปทรัพย์สินอื่นๆ หรือแรงงาน หรือภูมิปัญญา

เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อเป็นปัจจัยในการดำเนินงานต่างๆ เช่น

- ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ/วิทยาการใหม่ๆ โดยนำเทคโนโลยี
แผนใหม่เข้ามาปรับใช้ในชุมชน
- ความช่วยเหลือด้านแรงงาน (คน เครื่องจักร)
- ความช่วยเหลือด้านเครื่องมือ อุปกรณ์ต่างๆ เมล็ดพันธุ์ต่างๆ

(ในลักษณะของการให้เปล่า) เป็นต้นทุนลักษณะนี้จะได้จากแหล่งทุนต่างๆ คือ

2.2.1 ได้จากรัฐ ในรูปของ

- งบประมาณที่รัฐจัดสรรให้
- งบประมาณที่รัฐเป็นตัวกลางในการรับมอบ เช่น จากรัฐบาล

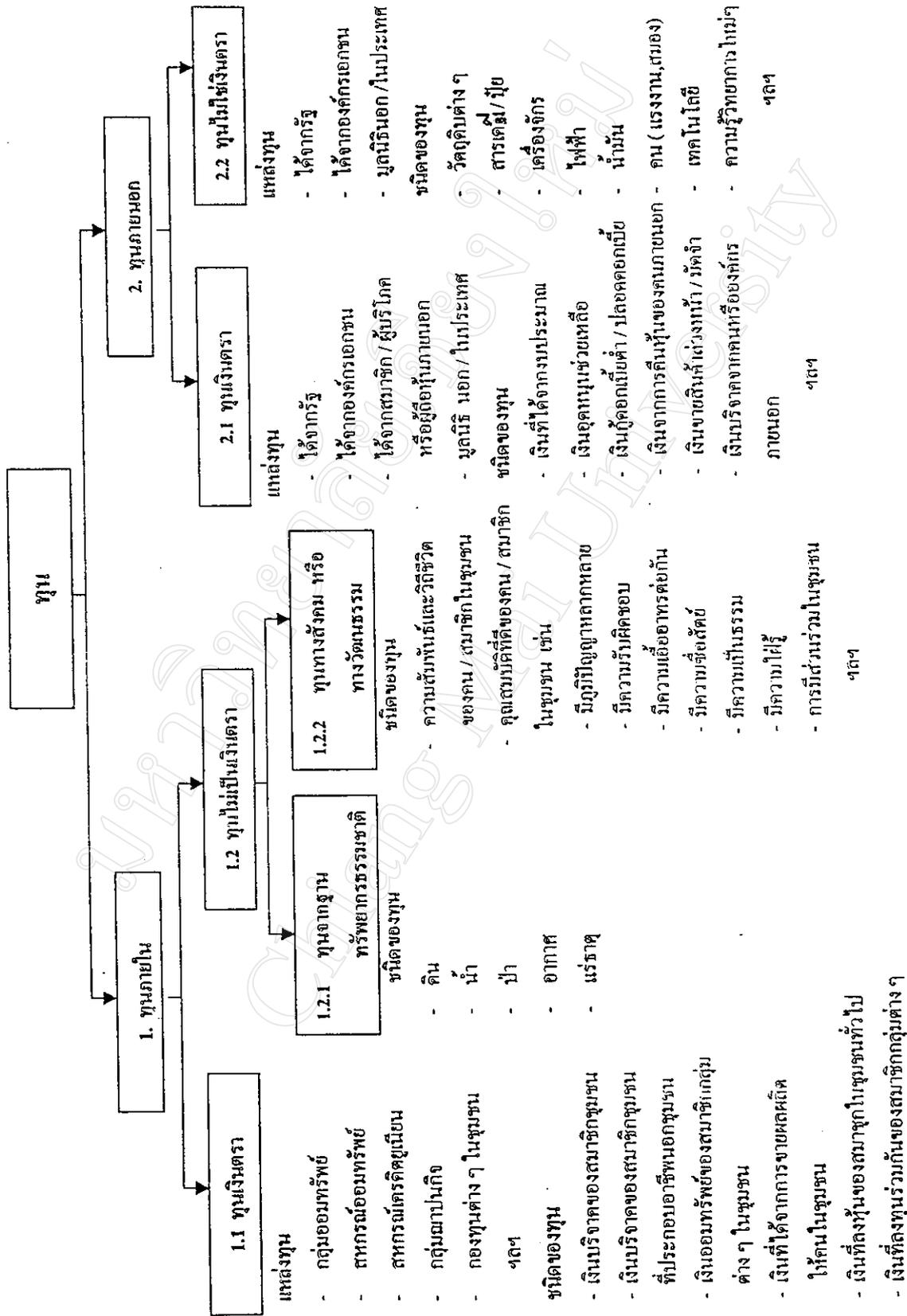
ต่างประเทศ มูลนิธิ/องค์กรต่างๆของต่างประเทศ หรือที่อยู่ในรูปสหภาพต่างๆ เป็นต้น

2.2.2 ได้จากองค์กรเอกชนต่างๆ ทั้งทางด้านธุรกิจ องค์กรการกุศล และ

องค์กรนอกภาครัฐ ในรูปแบบของ

- ทุนอุดหนุนช่วยเหลือ
- เครื่องมือ เครื่องมือที่นำมาช่วยในการดำเนินงาน

สรุปได้ว่า ทูตที่ใช้ในระบบเศรษฐกิจและธุรกิจจะได้มาจากทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยสามารถแยกประเภทเป็นทุนจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรม และทุนเงินตรา และทุนไม่เป็นเงินตรา โดยทุนดังกล่าวถ้ามีความหมายว่าเป็นทุนของชุมชนจะต้องมีเงื่อนไขว่า ชุมชนจะต้องสามารถที่จะจัดการทุนเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง โดยที่รัฐหรือองค์กรเอกชนต่างๆ คอยสนับสนุนช่วยเหลือหรือให้ข้อมูลต่างๆ แต่อำนาจในการตัดสินใจส่วนใหญ่จะต้องให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเอง

รูป ผังแสดงลักษณะของทุนแบบต่างๆ และยกตัวอย่างของแหล่งทุนและชนิดของทุน

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม

เสรี พงศ์พิศ (2531) ให้ความหมายเครือข่ายของสังคมว่า เครือข่ายทางสังคม คือ การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชนบุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน ตามลักษณะที่เกิดขึ้น

- ตามพื้นที่ (เขต ตำบล หมู่บ้าน จังหวัด ภาค ประเทศ)
- ตามประเด็น (เกษตรพื้นบ้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งน้ำ การออมทรัพย์
อื่นๆ)
- ตามสถานภาพทางสังคม (ผู้นำหมู่บ้าน หมอ ยา ผู้เฒ่า พระสงฆ์ ครู นักวิชาการ
ท้องถิ่น อื่นๆ)

การสร้างเครือข่าย คือ กระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมแลกเปลี่ยน
ปัจจัยพื้นฐานต่างๆ และรวมพลังเพื่อต่อรอกับกลุ่มอื่นในสังคม

สุเทพ สุนทรภัส (2535) ให้ความหมายเครือข่ายว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบทางด้าน
จิตวิสัยของสายใยความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในสังคมที่มีแบบแผนสายสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งระดับจุลภาค
และมหภาค ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน มีหลักการว่า สายสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้กระทำต่างๆ
ปกติจะมีลักษณะควบคู่กันในด้านเนื้อหา ความเข้มข้นสนองสิ่งต่างๆ ให้แก่กันและกัน มีความ
มากน้อยต่างกัน มีลักษณะการถ่ายทอดหรือนำไปสู่เครือข่ายชนิดต่างๆ ที่เกิดโดยแรงจูงใจ แต่มี
ข้อจำกัดว่า แนวโน้มที่จะเกิดเครือข่ายต่างๆ ที่มีพรมแดนที่ชัดเจนจะแบ่งกลุ่มออกจากกัน และ
ส่งผลให้มีการรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่ความร่วมมือและการแข่งขันซึ่งให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่หายาก

สุชาดา มีสงฆ์ (2535, หน้า 45) ให้ความหมายของเครือข่ายชาวบ้านว่า เครือข่าย
ของชาวบ้านเป็นไปโดยธรรมชาติ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับชุมชน โดยไม่มีเรื่องเงินทอง
เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งในระดับเครือข่ายที่ชาวบ้านมีอยู่เป็นเครือข่ายเฉพาะในระดับบุคคล (ครอบครัว)
และ เครือญาติ โดยมีพื้นฐานความคิดจากการแสวงหาหลักประกันให้กับชีวิต ครอบครัว และลูกๆ
ของตน ซึ่งถือว่าหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันในลักษณะ เครือญาติและชุมชนเป็นอันดับแรก และขยาย
ครอบคลุมถึงกิจกรรมการพัฒนาเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้กับตนเอง ครอบครัว กลุ่มชนของ
ตนเอง และผู้อื่น โดยลักษณะของเครือข่ายมีสองลักษณะคือ เครือข่ายแนวนอน ซึ่งมีสายสัมพันธ์
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน และเครือข่ายทางแนวตั้งมีพื้นฐานมา
จากความไม่เท่าเทียมกัน เช่น การกู้เงิน การประสานงานกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2539) ให้ความเห็นของพลังเครือข่ายว่า เครือข่ายจะมีพลังขึ้นมาได้จะต้องมีข่ายโยงใย ระหว่างชุมชนย่อยๆ หลาย ๆ ชุมชนที่มีลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนด้วยความหวังดีต่อผู้อื่น พลังที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนมาจากการประสานความร่วมมือของคนชั้นต่างๆ ในชุมชน

จอห์น ไนซ์บิตต์ (อังกิน ลันตี ตั้งระพีพากร, 2532) ได้อธิบายลักษณะของเครือข่ายว่า เครือข่ายชาวบ้าน เป็นการพูดคุยกันและเปลี่ยนความคิด ข้อมูลข่าวสารและทรัพยากร ระหว่างกันและกันในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การติดต่อสัมพันธ์ที่สร้างความเชื่อมโยงขึ้นระหว่างบุคคลและกลุ่มคน เครือข่ายทำให้การช่วยเหลือตนเองดำเนินไปได้ดีขึ้น ทำให้มีการแลกเปลี่ยนข่าวสาร เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมระดับประสิทธิภาพการผลิต ชีวิตการทำงานและได้ทรัพยากรร่วมกันบทบาทด้านการสร้างสรรค์ และแลกเปลี่ยนความรู้กันทำให้กลายเป็นความรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่สังเคราะห์จากข้อมูลข่าวสารที่ได้รับเรื่อง สุขสวัสดิ์ (อังกิน พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2534) ให้ความเห็นของเครือข่ายว่า เครือข่ายทำให้เกิดพลังขององค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นมีหลายลักษณะ เช่น ด้านพลังกาย พลังทรัพย์ พลังใจ และพลังความคิดโดยเกิดขึ้นมาเองหรือเกิดขึ้นมาใหม่ จากการพัฒนาสิ่งเดิมเป็นรากฐานความคิด ต่อเนื่องจากธรรมชาติ จากสภาพแวดล้อม จากการพบปะสนทนา และบางครั้งเป็นพลังเงียบ ถ้าไม่มีเหตุการณ์ที่ต้องแสดงออก

พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ (2534) ได้วิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมว่า เครือข่ายทางสังคมเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์กัน ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคม และโครงสร้างทางสังคม รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถนำมาใช้อธิบาย เกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533, หน้า 209-214) ได้อธิบายว่า เครือข่ายสังคมหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคม ที่กลุ่มบุคคลมีต่อกัน ในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม และการเมือง เป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกระดับในสังคม นั่นคือ เครือข่ายของญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน คนที่รู้จักกันดีต่อกัน และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามมา เช่น การไปมาหาสู่กัน การต่อรอง การใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีต่อบุคคลอื่น แนวคิดเครือข่ายสังคมจึงเน้นถึงพฤติกรรมที่ไม่เป็นทางการ แต่มีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา ในลักษณะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (Dynamic) และหลากหลาย (Diverses) มีการตื่นตัว (Active) มากกว่าที่จะเป็นแบบเฉื่อยชา (Passive) ช่วยให้เห็น

ภาพชีวิตของชาวบ้านโดยแสดงให้เห็นว่า ภายใต้อิทธิพลกดดันต่างๆ จากภายนอกที่ทำให้ชาวชนบท เสี่ยงเปรียบชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมนั้น ชาวชนบทมีการตื่นและพยายามยกฐานะความเป็นอยู่ของตน โดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีกับชาวบ้านด้วยกัน หรือกับผู้นำท้องถิ่น หรือกับข้าราชการและพ่อค้าในเมือง รวมทั้งนักการเมือง เป็นเครื่องมืออันหนึ่งในการแก้ปัญหาต่างๆ ของตนและครอบครัว หรือส่งผ่านความต้องการ เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรต่างๆ จากรัฐ ในการปรับปรุงชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของหมู่บ้าน

คุณลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใน เครือข่ายสังคม

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน

เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่ง ประกอบไปด้วยบุคคลอื่นที่รู้จักและมีสายสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ในแง่ของบทบาทแล้วบุคคลแต่ละคน มีบทบาทที่ต้องกระทำหลายบทบาทในชีวิตประจำวันในการมีบทบาทแต่ละบทบาท เขาได้พบปะรู้จักกับบุคคลอื่นที่มีบทบาทอย่างเดียวกัน และบางครั้งเขาก็ได้พบกับบุคคลเดิมในการมีบทบาทอื่นๆ การที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันเพียงบทบาทเดียว เรียกว่า มีความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Uniplex or Single-Stranded) และการที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันในหลายๆ บทบาท เรียกว่ามีความสัมพันธ์เชิงซ้อน บทบาทหลายๆ อย่างที่แต่ละคนมีนั้น มีผลกระทบต่อกันและกัน เพราะในแต่ละบทบาทต่างก็มีทัศนคติ และความคาดหวังทางสังคมที่ชี้นำแนวทางพฤติกรรม เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นในหลายๆ บทบาท เขาจะรู้สึกลำบากใจในการที่จะต้องสูญเสียความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับผู้อื่น ถ้าหากว่าไม่ปฏิบัติตามความคาดหวัง และความผูกพันทางใจที่มีต่อกัน

2. สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน

สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน ในที่นี้หมายถึงสิ่งของและน้ำใจ ที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคน ในการแสดงบทบาทแต่ละอย่าง สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนกันนี้ไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับทัศนคติสังคมที่มีอยู่ในแต่ละบทบาท หากยังขึ้นอยู่กับว่าบุคคลที่แสดงบทบาทนั้น จะตัดสินใจมีพฤติกรรมอย่างไร ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่า ในแต่ละบทบาทจะมีทัศนคติและความคาดหวังกำหนดว่าควรจะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งใดบ้าง แต่ในทางปฏิบัติแล้วมิได้เป็นเช่นนั้นเสมอไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์กันตามบทบาทหนึ่งๆ นั้น คู่สัมพันธ์มีการแลกเปลี่ยนสิ่งใดบ้างในที่นี้สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงเนื้อหาของเครือข่ายสังคม ได้แก่ การทักทาย การสนทนา การเยี่ยมเยียน

การช่วยเหลือการทำงาน การให้บริการส่วนตัว และการช่วยเหลือทางการเงิน ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วย
ให้เข้าใจว่าบุคคลหนึ่ง ให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีกลุ่มอีกบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใด แต่ยัง
ช่วยให้เห็นว่า เขาได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้างจากความสัมพันธ์

3. ลักษณะของการให้และการรับ

การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบุคคลสองคน อาจมีลักษณะที่มีการให้และการรับ
ที่สมดุลกัน หรืออาจจะมีการให้มากกว่าการรับ หรือกลับกัน ลักษณะของการให้และการรับดังกล่าว
เป็นเครื่องชี้หนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลแต่ละคน ให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคล
หนึ่งมากน้อยเพียงใด ถ้ามีการให้และการรับในปริมาณที่เท่าเทียมกัน และในความสัมพันธ์ใดที่มี
การให้มากกว่าการรับ แสดงว่าผู้ที่ให้มากกว่ารับ มีสถานะทางสังคม และอำนาจที่เหนือกว่าผู้รับ
ในระบบอุปถัมภ์มากกว่าที่จะได้รับการบริการต่างๆ ตอบแทนจากผู้ได้รับการอุปถัมภ์ ลักษณะของ
การให้และการรับในความสัมพันธ์ของบุคคล เป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งถึงคุณภาพของสัมพันธ์นั้น

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน

เครือข่ายสังคมของบุคคล มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพราะมีการรู้จักคนเพิ่มขึ้น
ในขณะที่ความสัมพันธ์ต่อคนที่รู้จักมานานอาจจะค่อยๆ เลือนหายไป การที่บุคคลได้พบปะกันบ่อยครั้งอาจ
ช่วยให้มีความรู้สึกผูกพันกันมาก และระยะเวลาที่ได้รู้จักกันมาก เป็นเครื่องชี้ถึงคุณภาพของความ
สัมพันธ์ เพราะ เป็นเรื่องของระยะเวลา ที่บุคคลได้ลงทุนไปในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความถี่ของการ
ติดต่อสัมพันธ์กัน จะถูกว่าในแง่ของช่วงเวลาของการพบกันแต่ละครั้ง และการพบกันแต่ละครั้งนั้น
มีการเตรียมการนัดหมายไว้ล่วงหน้าหรือไม่ ส่วนระยะเวลาที่ได้รู้จักกันก็พิจารณาว่า มีการรู้จักกัน
มานานเท่าใดแล้ว

แม้ว่าแนวคิดเครือข่ายที่เข้ามารวมกันในลักษณะหลวมๆ ของการเข้าร่วมกลุ่ม แต่ที่ตั้งอยู่
บนหลักการ คือ (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2535, หน้า 390-391)

1. สายสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้กระทำต่างๆ มีลักษณะควบคู่ขนานกันไป ทั้งในด้านเนื้อหา
และความเข้มข้น ผู้กระทำจะสนองสิ่งต่างๆ ให้แก่กันและกัน และพวกเขาจะกระทำดังกล่าวด้วย
ความเข้มข้นมากน้อยต่างกัน

2. สายสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล ต้องได้รับการวิเคราะห์ในบริบทของเครือข่ายที่มี
ขอบเขตกว้างขวางกว่า

3. การก่อรูปโครงสร้างของสายสัมพันธ์ทางสังคม จะนำไปสู่เครือข่ายชนิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจ อาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายต่างๆ มีลักษณะการถ่ายทอดต่อกันได้ (Transitive) เช่น การมีสายสัมพันธ์ระหว่าง ก. กับ ข. และ ข. กับ ค. ก็เป็นไปได้ที่จะมีสายสัมพันธ์ระหว่าง ก. กับ ค. ผลที่เกิดขึ้นก็คือ มีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับ ก. ข. และ ค. ขึ้นมา

4. การเกิดขึ้นของกลุ่มเครือข่าย จะต้องมีจุดเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเครือข่ายต่างๆ กับปัจเจกบุคคล

5. การมีสายสัมพันธ์ควบคู่ขนานกัน ระหว่างองค์ประกอบภายในระบบหนึ่งที่จะเป็นผลให้มีการกระจายทรัพยากรไม่เท่าเทียมกันขึ้น

6. การกระจายทรัพยากรที่หายาก โดยไม่เท่าเทียมกันนำไปสู่ทั้งความร่วมมือและการแข่งขันกันและกัน กลุ่มบางกลุ่มรวมกันเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่หายากโดยการร่วมมือกัน ในขณะที่ที่กลุ่มอื่นๆ แข่งขันและขัดแย้งกันเกี่ยวกับทรัพยากรดังกล่าว

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม ที่มาอธิบายธุรกิจชุมชนได้แต่ละขั้นตอนเป็นการสร้างพลังและความเข้มแข็งเพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนได้ กลุ่มธุรกิจชุมชนในเรื่องต่างๆ สามารถสร้างความสัมพันธ์กันได้หลายรูปแบบเพื่อนำสู่เป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งในกระบวนการทางสังคมโดยการใช้เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การแก้ปัญหาาร่วมกัน การจัดการร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน สามารถแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจได้ และสามารถขยายการแก้ปัญหาย่อยๆ ลงไปจนถึงการผลิต การแปรรูป การพาณิชย์ และการหาทุนจากแหล่งทุนที่เกิดขึ้นจากชุมชนเอง และทุนที่ได้จากภายนอก สามารถเพิ่มพลังในการหาทรัพยากรที่หายาก และสามารถแข่งขันกับระบบทุนใหญ่ได้ ถ้ามีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับชุมชนต่างๆอย่างหลากหลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ สามารถทำให้ธุรกิจชุมชนมีพันธมิตร และตลาดเฉพาะกลุ่มพอเพียงที่รองรับธุรกิจชุมชน ส่วนตลาดทั่วไปหากขยายได้มากย่อมทำให้ธุรกิจชุมชนโตเร็ว (เศรษฐสยาม, 2540) ดังนั้นการทำธุรกิจชุมชนทั้งกระบวนการก็เพื่อนำมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคน และชุมชนในดีขึ้นได้เป็นอย่างดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธวัชชัย วงศ์ธนาสุนทร (2540) ได้ศึกษาแบบแผนงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง : กรณีศึกษาหมู่บ้านไทลื้อ จังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า การรวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองในลักษณะของสหกรณ์ที่อยู่ในรูปแบบของกิจกรรมธุรกิจชุมชน เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับองค์กรเอกชนที่ต้องการส่งเสริมความชำนาญพื้นบ้าน การทอผ้าพื้นเมืองที่พัฒนาให้อยู่ในรูปแบบของธุรกิจชุมชนนั้นเดิมเป็นสิ่งที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติกันมานานแล้ว เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในเรื่องของความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน และความชำนาญของคนในชุมชน (เป็นทุนทางวัฒนธรรมชนิดหนึ่ง) ส่งผลให้ผู้ผลิต (ชุมชน) เกิดอำนาจการต่อรองทางด้านเศรษฐกิจชุมชน กับองค์กรด้านการตลาด และองค์กรด้านการบริการวิสาหกิจนอกชุมชน

ในเรื่องของทุนชุมชนที่ชุมชนนำมาใช้ในกิจกรรมธุรกิจชุมชนในการทอผ้าพื้นเมืองนั้นสามารถจำแนกทุนได้ดังนี้

1. ทุนที่ได้จากภายในชุมชน ที่เราเรียกว่า ทุนภายในสามารถแบ่งออกเป็น

1.1 ทุนที่เป็นประเภทเงินตรา ที่มีแหล่งที่มาและชนิดของทุน คือ

- ทุนเรือนหุ้นของสมาชิกที่เข้ามารวมกลุ่มกันในการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชน
- เงินทุนที่เข้ามาซื้อหุ้นของเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่าน
- เงินที่ได้จากการกู้ยืมจากกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าภายในหมู่บ้าน

1.2 ทุนที่ไม่เป็นประเภทของเงินตรา แบ่งออกเป็น

1.2.1 ทุนที่ได้จากฐานทรัพยากรธรรมชาติ

- ป่า ที่ให้ไม้ต่อสนไม้ เพื่อที่จะนำเอา ใบไม้ กิ่งไม้ แก่นไม้ ผลของไม้ และเปลือกไม้ ที่เกิดจากต้นไม้ชนิดต่างๆ เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการทำสีสำหรับย้อมผ้าตามธรรมชาติ

1.2.2 ทุนที่ได้จากวัฒนธรรมชุมชน

- ความชำนาญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอผ้าพื้นเมืองที่สืบทอดกันมาช้านาน
- ความชำนาญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลือกชนิดของต้นไม้ตลอดจนชิ้นส่วนต่างของต้นไม้ ในการนำมาเป็นวัตถุดิบในการทำสีย้อมผ้าตามธรรมชาติ และมีการใช้ภูมิปัญญา (ในลักษณะความเชื่อ) ในการจัดการป่าไม้ในลักษณะของการเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

- มีการสร้างกลุ่มต่างขึ้นทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นการบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

- ชุมชนมีความเป็นเครือญาติทางชาติพันธุ์ (เผ่าไทลื้อ) เดียวกัน

- มีกระบวนการการถ่ายทอดการเรียนรู้ ในการผลิตการทอผ้าแบบพื้นเมือง ตั้งแต่กระบวนการการเลือกสรรวัตถุดิบในการทำสีย้อมผ้า การคัดสรรเส้นด้ายที่ใช้ทอไปจนถึงการออกแบบลายทอผ้าและขั้นตอนวิธีทางเทคนิคในการทอผ้า ให้กับสมาชิกชุมชนที่เป็นสตรีทุกคนและให้กับสมาชิกที่เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เช่น สะไ้ หรือลูกหลานที่เข้ามาเป็นสมาชิกชุมชน เป็นต้น

2. ทุนที่ได้จากภายนอกชุมชน ที่เราเรียกว่า ทุนภายนอก สามารถแบ่งออกเป็น

2.1 ทุนที่เป็นประเภทเงินตรา แหล่งที่มา และชนิดของทุนคือ

- เงินช่วยเหลือจากรัฐ(กรมพัฒนาชุมชน) โดยผ่านโครงการพัฒนาจังหวัด

- เงินโครงการสินเชื่อเพื่อพัฒนาชนบทของธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

- เงินมัดจำ และเงินจ่ายล่วงหน้าในการสั่งซื้อผ้าพื้นเมือง จากองค์กรต่าง ๆ ภายนอกชุมชน และการสั่งซื้อจากบรรดาพ่อค้า แม่ค้าต่างถิ่นเพื่อนำไปจำหน่าย หรือแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่างๆ

- ทุนที่ได้จากการสะสมกำไรของกลุ่มธุรกิจชุมชนในการทอผ้า

2.2 ทุนที่ไม่เป็นประเภทของเงินตรา แบ่งออกเป็น

- ทุนทางวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกชุมชน

- องค์กรความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชนที่ผ่านเข้ามาโดยรัฐ องค์กรเอกชน ต่าง ๆ หรือจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในเรื่องของทุน การผลิต การตลาด การจัดการและการบริหารในรูปแบบใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาปรับปรุงและประยุกต์เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น และสอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน เช่น การใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ในการรักษาสภาพสีที่ย้อมตามธรรมชาติให้สดใส คงทน ยาวนานขึ้น (สีไม่ซีดจาง สีไม่ตก หรือผ้าจั้นรายากจั้น) ตามความต้องการของตลาด

- การที่มีกลุ่มองค์กรต่างๆภายนอกชุมชนที่เข้าสัมพันธ์กันในรูปของ เครือข่ายทางสังคมโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน คล้ายคลึงกัน ช่วยกันในเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์

(จัดสรรกำไร) การทำกิจกรรมธุรกิจชุมชนในการทอดผ้าพื้นเมือง พบว่า การจัดผลประโยชน์เป็นไปในลักษณะของ

1. นำผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมาจัดสรรให้กับผู้ถือหุ้นในการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชนการทอดผ้าพื้นเมืองทั้งที่เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน และให้ผลตอบแทนกับผู้เข้ามาซื้อหุ้นจากบุคคลหรือองค์กรภายนอกชุมชน ที่เข้ามาในลักษณะของเครือข่ายต่างๆ เพื่อการพัฒนาชุมชน
2. นำผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมาจัดสรรไว้เพื่อใช้ในการพัฒนาธุรกิจหลัก และช่วยเหลือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่อยู่ในชุมชนหรือในเครือข่ายเดียวกันในยามจำเป็น ลักษณะของการกู้ยืมแบบปลอดดอกเบี้ยหรือแบบดอกเบี้ยต่ำแล้วแต่ความจำเป็นและเหมาะสมในแต่ละกรณีไป
3. นำผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมาจัดสรรโดยการสะสมทุนไว้ในการพัฒนากิจกรรมกิจกรรมชุมชนของกลุ่มและสำรองไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน
4. นำผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมาจัดสรร เพื่อเป็นสวัสดิการและพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่ม และมีแนวโน้มว่าจะสามารถขยายไปในขอบเขตของสมาชิกของชุมชนทุกคนได้ในอนาคต

กรอบแนวคิดการวิจัย

ธุรกิจชุมชนเป็นกิจกรรมหนึ่งในหลายๆ กิจกรรมที่จำเป็นต้องใช้ทุน ทุนที่ใช้ในการดำเนินการธุรกิจชุมชนต้องอาศัยทุนเป็นปัจจัยสำคัญ ทุนมีทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม มีทั้งทุนที่มาจากภายใน และมาจากภายนอก ทุนเหล่านี้มีส่วนกำหนดรูปแบบของธุรกิจชุมชน เพราะธุรกิจแต่ละอย่างอาจต้องการปัจจัยต่างกัน การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาทุนที่ชุมชนใช้ในการดำเนินการธุรกิจและศึกษาถึงความเกี่ยวข้องของรูปแบบธุรกิจชุมชนกับทุนที่ชุมชนใช้ ทุนสามารถจำแนกออกอย่างคร่าวๆ ได้คือ ทุนที่เป็นเงินตรา และไม่เป็นเงินตรา โดยมีแหล่งที่มาทั้งทางภายในชุมชน และภายนอกชุมชน องค์กรต่างๆ เป็นกลไกในการก่อให้เกิดทุน หรือกำหนดเงื่อนไขในการนำทุนประเภทต่างๆ มาใช้ เช่น องค์กรภายในชุมชน (กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฅนปณกิจ เป็นต้น) องค์กรภายนอกชุมชน (รัฐ กลุ่มองค์กรเอกชนต่างๆ มูลนิธิ เป็นต้น) ธุรกิจชุมชนแต่ละประเภทย่อมมีใช้ทุนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบในการวิจัยในเรื่องธุรกิจชุมชนในชนบทภาคเหนือ โดยศึกษาถึงเรื่องทุนที่ใช้ในการทำธุรกิจชุมชนในชนบทภาคเหนือ ตลอดจนเงื่อนไขในการนำทุนไปใช้ และประเภทของธุรกิจชุมชนที่มีอยู่ในชุมชน ขณะเดียวกันนั้นธุรกิจชุมชนจะต้องมี

และใช้ระบบเครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการในเรื่องของทุน เช่น การแสวงหา และการได้มาของทุนชนิดหรือประเภทต่างๆ ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป การสร้างและใช้ เครือข่ายในด้านการระดมทุน การใช้เครือข่ายทางสังคม ระหว่างบุคคลผู้องค์กรและขยายแนวร่วม ไปสู่การสร้างฐานของการแสวงหาทุนในระดับต่างๆ และ ขยายตัวไปสู่กิจกรรมธุรกิจชุมชนในรูปแบบ อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนควบคู่ไปกับธุรกิจหลักของชุมชน เพื่อให้กิจกรรมธุรกิจ ชุมชนบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ